

Ugotovitve slovenskih jezikoslovcev o gramatični formi futura v slovenskem jeziku

MARTINA OROŽEN

Šišenska cesta 2, SI 1000 Ljubljana, martina_orozen@t-2.net

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Razprava predstavlja poglede slovenskih jezikoslovcev (Valentin Vodnik, Jernej Kopitar, Fran Metelko, Ivan Navratil, Franc Miklošič, Janez Šolar, Anton Janežič, Stanislav Škrabec, Viktor Bežek) na rabo prihodnjika v slovenskem jeziku 18. in 19. stoletja. Vprašanja futuralno-modalnih izraznih možnosti v slovenskem knjižnem jeziku niso celostno obravnavali, zato je potrebno pojasniti razvoj opozicij futuralno-modalnih oblik v zgodovinskem razvoju knjižne slovenščine in jih obravnavati hierarhično kot (1) futuralno gramatično obliko, (2) dovršni sedanjik in (3) modalne in druge nedoločniške zveze.

The discussion presents the views of Slovene linguists (Valentin Vodnik, Jernej Kopitar, Fran Metelko, Ivan Navratil, Franc Miklošič, Janez Šolar, Anton Janežič, Stanislav Škrabec, Viktor Bežek) on the use of the future tense in the Slovene language of the 18th and 19th centuries. All questions regarding futural and modal possibilities of expression in the Slovene literary language have not been comprehensively addressed, so it is necessary to explain the development of oppositions to futural and modal forms in the historical development of literary Slovene language and treat them hierarchically as (1) a futural grammatical form, (2) a perfect present tense, and (3) modal and other indefinite conjunctions.

Ključne besede: slovenski jezikoslovci, razvoj slovenskega jezika, glagol, glagolski vid, dovršni sedanjik, futur

Key words: Slovene linguists, development of the Slovene language, verb, verb aspect, perfect present tense, future tense

Doba razsvetljenstva je vzbudila med Slovenci poleg drugih narodno-kulturnih idej predvsem živahno zanimanje za jezik. Takratni vidnejši kulturni delavci so študirali slovanske jezike in se z ganljivim romantičnim zanosom poglobljali v gramatično zgradbo slovenskega jezika. Njihova raziskovanja so bila v veliki meri usmerjena v besedni zaklad, na drugi strani pa jih je težilo dejstvo, da je knjižna slovenščina neenotna in neizdelana. Razmere so jih spodbujale, da so ob koncu 18. stoletja poskušali uzakoniti slovenski knjižni jezik tudi v

slovnica – Pohlin, Kumerdej, Japelj, Vodnik –, njihovo delo pa je bilo izhodišče za slovenske jezikoslovce 19. stoletja.

Kopitarjeva slovnica

Prvo slovensko znanstveno slovnico je leta 1808 napisal Jernej Kopitar. Zavedal se je, da je slovničar samo zapisovalec, ne pa zakonodajalec jezikovnega stanja. To ga označuje kot znanstvenika, ki si je na podlagi takratnega stanja jezikoslovne vede v skladu z idejnostjo dobe izoblikoval tudi določeno konceptijo o normi knjižnega jezika; razvil jo je v svoji slovnici. Zaradi strogo protinemškega purističnega načela (zanimivo, da se ni bal latinskega ali slovanskega vpliva na slovenski knjižni jezik) in prepričanja, da je ljudstvo mogoče izobraževati samo v narodnem jeziku, je zahteval v knjižnem jeziku dejansko uresničitev »narodnega jezika« s prečiščeno leksiko na podlagi stare cerkvene slovanščine in slovanskih jezikov ter ohranitvijo posebnosti, ki so značilne za posamezne slovenske dialekte. Ostro je odklanjal jezikovne težnje posameznikov, ki so se izobraževali in oblikovali pod vplivom nemškega jezikovno-kulturnega območja, poznali pa so le slovenščino, kakršna se je oblikovala v kulturno-administrativno-upravnih središčih. Ves študij je bil torej usmerjen v raziskovanje nedvomnih domačih gramatičnih oblik, ki so bile kot izvirne oblike izpričane v stari cerkveni slovanščini, oziroma so bile značilnost drugih slovanskih jezikov. Izhodišča so bila, razumljivo, strogo formalna. Tako si je primerjalna jezikoslovna znanost začela ustvarjati svojo metodo. Kopitar je med drugimi problemi pri raziskovanju slovenskega jezika odkril tudi gramatično kategorijo, ki po svoji tvorbi in funkciji odlikuje slovanske jezike pred drugimi indoevropskimi jeziki, namreč glagolski vid. S tem je predstavil važne zakonitosti in izrazne možnosti slovenskega glagola. Misli pa je, da dovršni glagoli v slovenščini izražajo samo gotovost ali izvršitev dejanja, zato dovršnim glagolom ni priznaval futuralne pomenske vrednosti, ki mu je bila sicer znana iz ostalih slovanskih jezikov. Njegov nazor o funkciji dovršnega sedanjika je zelo značilen. Kot Gorenjec ni imel občutka za futuralno funkcijo in je priznaval dovršni sedanjik samo v efektivni / izvršilni funkciji (punktualni prezent / trenutno dovršni sedanjik):

[...] so sind – *odgovori, omolzhé, osdrávi, póshle* – eben so viele Präsentia von Verbis perfectivis, und den Krainer muß es befremden, wenn er hört, dass z. B. *strelím, skózhim, vsdignem, vmerjem, oblézhem se, vmiem; poklízhem, svéshem, pokashem; sturím, vjámem, vdarim, vershem* bei den Böhmen, Russen u. a. Mit-Slaven eben so viele Futura sind: ich werde (einmahl) *schliessen, springen, heben, sterben, mich ankleiden, waschen, rufen, binden, zeigen, thun, fangen, schlagen, werfen*. Bei uns (Krainer) sind das lauter Präsentia (freilich perfectiver Bedeutung, da es Präsentia von dieser Art Verbis sind), und bedeuten ich schiesse (einmahl), springe, hebe, sterbe etc. und machen ihr eigentliches Futurum mit (bóm) bódem, wie die Verba imperfectiva, nämlich bóm strelíl, bom skózhil, vsdigníl, vmèrl, se bom oblékel ich werde schiessen, springen u. s. f. (Kopitar 1808: 310–311)

Iz tega je razvidno, da je »kranjsko« stanje posplošil in priznaval v slovenščini samo perifrastično gramatično formo futura in po vsej verjetnosti ni opazil ali ni hotel opaziti oziroma priznati futuralne funkcije dovršnega sedanjika v takratnem oziroma starejšem knjižnem jeziku. Kot lingvistična avtoriteta svojega časa pa je vplival na sodobnike, ki so vsaj še petdeset let v glavnem ponavljali njegovo ugotovitev.

Vodnikova slovnica

Nekaj več je o futuralni funkciji dovršnega sedanjika in o njegovih funkcijah pravzaprav mimogrede povedal v svoji slovnici Valentin Vodnik (1811), pred njim pa že Ožbalt Gutschmann (1777). Vodnik je začel pisati slovnico že pred Kopitarjem, vendar je izšla kasneje. Seveda je ne odlikujeta znanstvena preciznost in avtoritativnost, ki sta značilni za Kopitarja, ima pa svoj koncept – to je prva sinhrona slovnica za praktične šolske potrebe, pisana v slovenskem jeziku. Prinaša zanimiva opažanja, posebno zanimivo pa je jezikovno gradivo, saj med drugim pri sintaktičnih posebnostih navaja historični infinitiv, omenja pa tudi prve intonacije v slovenščini. Pozna glagolski vid kot slovansko glagolsko posebnost in analizira njegovo notranjo pomensko členitev:

Nashi glagoli snajo poméniti al délo al sturjenje ali zélo dopolnenje, ako jih enmajhino spreminjash. Postavim: gibam, pikam, sédam, ganem, piknem, sédem, kriknem; gónim, pizhim, sedim, krizhím. Tukaj vidish glagole, kateri imajo trojno podobo, s 'majhino premémbo njih glasov ali zherk; pa tudi imajo trojno nótrino (Vodnik 1811: 68–69).

Pri oblikovni analizi časov mimogrede pri futuralni formi dovršnih glagolov navaja tudi futuralni pomen dovršnega sedanjika:

[...] nashi glagoli sami na sebi v' svoji podobi imajo en sam sgolni to je nesloshèn zhas, ino ta je sdajni zhas. Drugi zhasi so al slosheni is pomoshnega glagola ino is deléshja, al so vséti is sgor rezhenih podób, kakor: sim zhul, bom zhul; gibaj terdovrátnika, kolkor hozhesh, vuner vé m de ga ne ganesh namest: da ga ne bosh ganil. (Vodnik 1811: 70)

Ta pripomba je zelo zanimiva. Nikjer kasneje v slovnici posebej ne govori o futuralnem pomenu dovršnega sedanjika. Da je to rabo v omejenih pozicijah sicer poznal, nam itak dokazuje že njegov jezik v slovnici. Vodnik tako dejansko izpopolnjuje Kopitarjeve ugotovitve o funkcijah dovršnega sedanjika na podlagi analize takratne knjižne jezikovne konvencije. Futuralni pomen je opazil pri dovršnikih, ki mu po zgledu grške slovnice v slovenščini pomenijo aorist:

Sturivna podoba je neokonzhavniga pomena, ktiriga Gerki aorist klizhejo, to je, nam ne okonzha, kdaj je rezh sturjena, tedaj slushi sa vse tri zhase. Sdajniga zhasa je, ako rezhem ravno sdaj *pridem* is Gorize ino ti *pernesem* to pismo. Pretekliga zhasa pomen ima in je navadna v'perpovdávnimu govorjenju, postavim: glej kaj se mi undan *sgodi!* pred shest tedni *pridem* is ptujih deshél k'svojmu bratu, ga priasno *posdravim*, mu pismu *pernesem*, ino prasham, zhe me posná. Rezhe, de ne. Tedaj ga *objamem* rekozh: moj

brat! kaj me ne posnash vezh? mene tvojsa brata, ktirga tolko lét pogreshash. Prihodniga zhasa je, postavim: rezi tvoji sestri, de jutri k'vam *pridem*. Prihodniga pogajivniga je, postavim: zhe k'nam *pridesh*, mi bo lubo. (Vodnik 1811: 129–130))

V teh primerih je veliko gradiva, ki je bilo kasneje predmet sporov. Popolnoma mirno Vodnik navaja dovršni sedanjik (*Ravno sdaj pridem is Gorize in ti pernesem to pismo*) v funkciji nedovršnega sedanjika. Iz tega je razvidno, da je bila taka raba dovršnega sedanjika, ki so jo kasneje pripisali nemškemu vplivu, zelo zakoreninjena, saj se je Vodnik ne boji pisati. Prav tako je nekoliko sumljiva raba historičnega sedanjika – kasneje se tudi Škrabec ni ogreval zanjo, ko je obravnaval pomenske funkcije dovršnega sedanjika v slovenščini, saj se mu je zdelo, da je germanizem.

Primeri, ki ju Vodnik navaja za futur, sta zelo značilna. Prvi (*Jutri k vam pridem*) dokazuje, da je bila Vodniku futuralna funkcija dovršnega sedanjika znana ob adverbih, drugi primer pa priča (*zhe pridesh, mi bo lubo*), da je to funkcijo opazil (in rabil) tudi v pogojnih stavkih. Futuralni pomen dovršnega sedanjika je zanj združljiv samo s pojmom aorista, kar dokazuje še naslednje njegovo pojasnilo:

Tako snamo rezhi po vsih zhasih: ti pergovarjam sastojn, nizh te ne gane. She lani obsorej pridem k'tebi sa samero prosit, te prosim, tolashim ino se vse persadevam; al nizh te ne gane. Zhe te vsaj jutri ne ganem, ne pridem nizh vezh. (Vodnik 1811: 130)

Res je, oblika dovršnega sedanjika je v vseh treh (oziroma dveh!) časih možna, a je razumljiva in komunikativna samo ob določenem kontekstu, ki je tudi v teh treh primerih prisoten. Tako Vodnik prvi nakazuje rabo dovršnega sedanjika v takratni knjižni slovenščini.

Očividno o drugih pomenskih funkcijah (možnost, pripravljenost, namera) ni razmišljal. V zvezi z glagolskim vidom ga je zanimala, kakor tudi vse druge slovničarje tiste dobe, npr. Kopitarja, Metelka, formalna, besedotvorna zgradba glagolskega aspekta. Kadar pa v slovnici omenja formo prihodnjega časa, je razumljivo, da navaja samo perifrastično formo pri obeh glagolskih vidih. Tako npr. pri spregatvi pomožnega glagola navaja za futur obe fonetični varianti (*bom, bodem*) in ju upošteva pri vsaki tvorbi perifrastične forme futura. Glagole obravnava po sedanjiških priponah. Med dovršniki je izločil že iz Gutschmannove slovnice znano semantično skupino, ki v takratni knjižni slovenščini, zlasti v gorenjščini in koroščini, izraža futur. Izrecno poudarja:

Nektiri glagoli imajo svoj posebni prihodni zhas s'predstavkam predloga *po*, ti so:

ponésim	ponésem
podirjam	popelám
pojdem	poshénem
pojéšdim	potezhem
poléshem	povlázhem
poletím	porèzhem

rasun *porèzhem* vsi drugi poménio gibanje od nékod nékam. (Vodnik 1811: 80)

Razen *podirjam*, *pojdem*, *pojšdim*, *poletim*, so vsi drugi izpričani že v Gutsmanovi slovnici.

V zvezi z dovršnimi glagoli je Vodnik opazil še eno zanimivost. Govori namreč o pogosti rabi te oblike, a ne razmišlja, kaj pravzaprav povzroča tako visoko frekvenco dovršnega sedanjika v tekstih. O značilni rabi dovršnega sedanjika v svojem času je zapisal:

Tedaj kakshin sovét bomo dali ptujzam, ktiri se hozhejo vuzhiti nasho besedo? – Jes jim porezhem: Nar várnejshi délate, ako se dershite vdarja v'pervimu lizu, ino ga prestavite tam, kër smo per vpregah pokasáli, da prestópa. (Vodnik 1811: 79)

Za izražanje neposredne prihodnosti oziroma brezčasnosti rabi dovršne glagole in tako stanje se je v pogovornem, živem jeziku ohranilo.

Metelkova slovnica

Nekaj let kasneje je izšla Metelkova slovnica, ki se v znanstvenem pogledu odlikuje. Kakšne novosti prinaša o tvorbi futura v slovenščini? O glagolskem vidu in o oblikovanju prihodnjega časa v bistvu sprejema in navaja Kopitarjeve ugotovitve. Vendar že do neke mere skuša razložiti pomen dovršnega sedanjika. Pojasni punktualni prezent, tako da Kopitarjevim trditvam dodaja:

Dessenungeachtet liegt in dvígnem, umərjem, se oblezhem, umijem, poklizhem, zveshem, pokashem, u. s. w. der Begriff des Futurums nicht, wie bei den Böhmen, Russen und einigen andern Mitslawen, sondern vielmehr des Präsens. Freilich könnten uns dies fragen: Wie kann denn bei euch das Zeitwort welches den Begriff der Dauer oder der Währung der Handlung nicht enthält, eine gegenwärtige Zeit haben? Ohne uns hierüber in die Folgerungen einzulassen, sagen wir nur: Insofern, als man sich den Ausgang der Handlung gegenwärtig denkt, hat es bei uns eine gegenwärtige Zeit. (Metelko 1825: 130)

Razvidno je, da v tem primeru mislita s Kopitarjem na efektivni sedanjik (Metelko precizira njegovo rabo), ki je bil v knjižni slovenščini starejših razdobij pogost zlasti v tekstih slovesne vsebine – izražal je obljubo, prisego itd. Ta pomenska funkcija dovršnega sedanjika se je posebno v knjižni slovenščini 18. stoletja razširila tudi v pozicije, kjer je bil upravičen samo nedovršni sedanjik, to pomeni, da je v določenih situacijah izražala pravi prezent.

Važna je tudi Metelkova pripomba o možnostnem sedanjiku (tj. brezčasni sedanjik), ki jo navaja v zvezi z definicijo nedovršnika v slovenščini.

Die Werba imperfectiva enthalten also den Begriff der Dauer oder Währung der Handlung durch die ganze Conjugation ohne den Nebenbegriff der Vollendung oder des Ausganges derselben; daher kann man die Frage: *was wettest du, dass ich diesen Stein hebe?* nicht mit dem imperfectiven dvígam stellen, noch beantworten, sondern, weil man hier den Ausgang, den wirklichen Erfolg der Handlung zu bezeichnen hat, mit dem perfectiven: *kaj stavøsh de ta kamøn dvígnem?* So auch: *warte, dass ich diese Last hebe, zhakaj, de to tesho dvígnem.* Auf die Frage hingegen: *was machst du?* folgt

allezeit die Antwort in der imperfectiven Bedeutung: *dvigam*, wofür man in Oberkrain lieber in der Zusammensetzung und mit Elidirung des *v* oder *d* *zdvigam*, *vzdigam*, auch *vzigam*, und der perfectiven Bedeutung *zdvignem*, *vzdignem* und *vzignem* sagt. (Metelko 1825: 130–131)

Poglavje *Bildung des Futurums* (Metelko 1825: 135) ne prinaša o načinu izražanja futura v slovenščini nič novega. Navaja perifrastično obliko pri obeh glagolskih vidih in že znane dovršnike s predpono *po-*. Upošteva tudi pasivni futur: *bom + part. pasivi*. Tudi sicer je Metelko opazil dovršni sedanjik v funkciji futura, le da ta pojav razlaga s transpozicijo. Tako kot historični prezent izraža živahno dogajanje v preteklosti, lahko tudi dovršni sedanjik opravlja v futuru analogno funkcijo:

In einem lebhaften Erzählungstone, wo man die Facta gleichsam vergegenwärtiget und vor die Augen wahl, bedient man sich auch gern des Präsens der Perfectiva anstatt des Futurums: jutri gre služit, če mu služba ne bo všeč, jo pustí, in pride domú, morgen geht er dienen, sollte ihm der dienst nicht anständig sehn, so wird er ihn lassen, und nach Hause kommen. (Metelko 1825: 231).

Kljub temu da so v tem času slovenski jezikoslovci navajali samo perifrastično formo futura v slovenskem jeziku, pogostnosti dovršnega sedanjika v futuralni funkciji le niso mogli prezreti. Seveda dovršnega sedanjika v tem pomenu niso priznali za enakovrednega (pravilno!) perifrastični gramatični formi futura, ker še niso podrobno poznali vseh njegovih pomenskih funkcij sploh, in ker je bilo njihovo izhodišče predvsem formalno. Tako nekatere funkcije dovršnega sedanjika in njegove pozicije v stavku pojasnjujejo na različne načine. Vodnik vidi možnost za izražanje futura v »brezčasnosti«¹ dovršne oblike, Metelko pa vidi razlog za futuralni pomen te forme v neposrednosti izražanja. Taki so bili prvi poskusi razčlenitve pomenskih funkcij dovršnega sedanjika.

Navratilova razprava o pomenskih funkcijah dovršnega sedanjika

Jezikovna praksa je v rabi omenjenih form šla svojo pot vse do srede 19. stoletja. V tem času pa je problem funkcij in distribucije dovršnega sedanjika postal nov predmet obravnav – Franc Miklošič je medtem izoblikoval svojo jezikoslovno šolo in njegovi učenci so se začeli z novim strokovnim obzorjem poglobljati v probleme knjižnega jezika oziroma knjižne norme. Prvo znanstveno razpravo, ki opozarja na vse funkcijske možnosti dovršnega sedanjika v slovenščini, je napisal Ivan Navratil (1856). K tej obdelavi ga je, kot pravi v uvodu, prisilila pogostnost rabe dovršnega sedanjika v pomenu pravega sedanjega časa, kar ni v skladu z normo slovanskih jezikov. Navratil je opazoval in analiziral dovršni sedanjik v stavčni poziciji. Pozoren je bil na leksikalni in sintaktični kontekst, k obravnavi je pritegnil tudi druge slovanske jezike. Preverjal je jezikovno historično gradivo različnih slovenskih avtorjev, sodobno stanje in tako iskal prave kriterije za upravičenost oziroma neupravičenost dovršnega sedanjika v

določeni pomenski funkciji. Upoštevati pa je treba pri njem še en moment. V skladu z idejnostjo dobe je bil zelo kritično razpoložen do gramatičnih form in funkcij, ki so se v slovenščini 19. stoletja res širile v slabih, dobesednih prevodih iz nemškega jezika. Razumljivo je, da so bili slovenski slovničarji in jezikoslovci 19. stoletja zelo narodno zavedni in so zato posebno pri praktičnih jezikoslovnih vprašanjih razvijali hud purizem. Prav ta idejno politični nazor jim je do neke mere jemal možnost globljega objektivnega strokovnega pogleda na jezikovni razvoj in jih je od sinhronega sistema odmikal v historicizem in slovanjenje. To se danes, ko obstoj našega jezika ni ogrožen, seveda zdi pretirano, vendar pa jasno govori o krizi in brezizhodnosti slovenskega intelektualca, ki je moral iskati oporo za upravičenost svojega obstoja v idealizaciji zgodovine in panslavistični ideji dobe.

Prvo vprašanje, ki ga je pojasnjeval Navratil, je bil t. i. punktualni prezent, ki je izpričan že v Brižinskih spomenikih. Raba se je verjetno v slovenščini ustalila v prevodnih tekstih iz latinščine in nemščine. V 19. stoletju se je širila s povečano knjižno produkcijo in je preplavljala zlasti časopisje. Navratil ni mogel skriti veselja, da je on prvi začel podrobno razmišljati o funkcijah dovršnega sedanjika v slovenščini. Poudaril je, da niti Kopitar niti Metelko nista opazila te zanimivosti in pojasnil, da ima o funkcijah dovršnega sedanjika v slovenščini enako mnenje tudi Miklošič v svoji primerjalni slovanski slovnici (Formenlehre III):

Im slovenischen wird das Futur bezeichnet: a) durch das praes. einiger mit po zusammengesetzter, eine bewegung anzeigender verba perfect: pobežim, povlečem, podirjam, poženem, pojdem, polezem, poletim / poletim na široko polje, tam se nazobam – volkslieder v. Vraz 140., ponese, popeljem, potečem, so auch porečem und bódem. (Miklošič 1856: 218)

Vse te glagole navajajo že Gutsman, Vodnik in Metelko.

Dass nicht alle verba pf. durch ihr praes. das fut. bezeichnen, ist dem einflusse des deutschen zuzuschreiben, welcher sich in 16. jahrh. selbst bei den so arg und meist ohne not germanisierenden schriftstellern jener zeit noch nicht so geltend machte, wie heutzutage. Krell sagt: ti boš počela inu porodiš; Trub.: kako jest to sposnam; [...] (sciam) sv. duh pride v té ino (ta) moč tebe obsenči [...] (superveniet, obumbrabit); der einfluss des deutschen ist auch bei den ungr. Slovenen nicht so massgebend als im westen des sprachgebietes, wie aus einer vergleichung des ersten cap. des evang. Luc. bei Küzmič und Trubar hervorgeht: Küzmič sagt: žena tvoja porodi sina tebi; Trubar: tvoja žena bode tebi rodila etc. (Miklošič 1856: 218).

Pri tem pa niti Navratil niti Miklošič nista pomislila, da je tako stanje v preteklosti lahko upravičeno iz dveh razlogov, in sicer (1) da gre pri Trubarju že za načet sistem rabe dovršnega sedanjika v futuralnem pomenu in v jezik protestantov vedno pogosteje prodira po nedovršni perifrastični futuralni formi tvorjena analogična dovršna perifrastična futuralna forma, in (2) da je pri Števanu Küzmiču ta prvotni sistem rabe futura še ohranjen oziroma dovršna gramatična forma za izražanje futura ni perifrastična. Pri Küzmiču dovršni sedanjik dosledno

izraža dovršeno dejanje v prihodnosti; perifrastična forma futura je izpričana samo pri nedovršnikih. Zato pa tudi pri njem ni izpričan dovršni sedanjik v sedanjiškem nedovršnem pomenu, kar je že opazil tudi Navratil. Bil je sicer blizu navedene ugotovitve, vendar ga je zavedel neki odstavek iz Miklošičeve slovnice. V svoji razpravi se opira na zmotno Miklošičevo teorijo o nastanku perifrastične futuralne forme v slovenščini.

Daraus ist zu ersehen, dass die Slovenen (gleich den Ober- und Niederserben) gegenwärtig das eigentliche fut. nicht mehr durchgehends nach altslov. Art. durch das praesens der v. pf., sondern (besonders in unabhängigen Sätzen) sowohl bei perfectiven als impf. Zeitwörtern mittels bódem o. bom und das part. praet. act. II. (die Ober- und Niederserben aber durch Verbindung des budu mit dem inf.) ganz nach deutscher Art bezeichnen (mit der kleinen Abweichung, dass die Slovenen statt des inf. das part. praet. act. II. gebrauchen), dass aber im Slovenischen (so wie im Ober- und Niederserb.) altslov. futurums der v. perf. erhalten, und dass insbesondere die ungar. Slov. dasselbe ziemlich ungeschmälert bewahrt haben. (Navratil 1856: 83–84)

Navratil očitno v celoti sprejema navedeni Miklošičev nazor, dodaja pa še zanimiv podatek o izražanju futura v zahodnih slovenskih dialektih. To njegovo trditev potrjujejo še v 90. letih 19. stoletja dopisniki *Edinosti* v Trstu, ki se v svojih polemikah s Škrabcem opirajo na zmotno Miklošičevo trditev, da je tvorba futura z *bom* germanizem, in hočejo v slovenščini dovršni sedanjik v funkciji futura. Tudi Miklošičevo stališče je razumljivo iz dveh razlogov: (1) tvorbe futura *bodo* + *infinitiv* ali *particip* so v stari cerkveni slovanščini tako redko izpričane, da na kasnejši produktivnejši razvoj te forme ni mislil; (2) tudi za češko, poljsko in rusko varianto perifrastičnega futura (*bom* + *nedovršni infinitiv*) je veljalo mnenje, da je nastala pod nemškim vplivom. Šele Křížková (1960) je dokazala, da je ta tvorba v zahodnoslovanskih jezikih in v ruščini rezultat lastnega jezikovnega razvoja. Ustalila se je iz lastnih potreb jezika, ko je dovršni sedanjik v celoti prevzel gramatično funkcijo za izražanje dovršnega dejanja v prihodnosti.

Navratil dodaja k Miklošičevim ugotovitvam:

Ich habe hier noch beizufügen, dass dasselbe auch im Görzergebiet (namentlich in der 3½ Stunde von Triest entfernten Ortschaft Temnice) noch fortlebt, wo, so wie in den nordslavischen Dialekten, das praes. der v. pf. noch (wenn auch nicht ganz ausnahmslos) das futur. bildet, und nur das fut. der v. impf. mittels bódem (bom) zusammengesetzt wird, obwol diess zuweilen auch dem v. pf. passirt. Nach Versicherung eines ganz glaubwürdigen Sachverständigen, dem ich obige interessante Mittheilung verdanke, die auch öffentliche Bestätigung (S. Novice 1855 s. 62) gefunden hat, pflegt man in seinem Geburtsorte Temnice die Krainer mit dem den Einwohnern von Temnice affektirt vorkommenden »bom prišel« zu necken, da diese dafür »pridem« (ich werde kommen) sprechen und folgerichtig auch: pošljem (ich werde schicken), povem (ich werde sagen), dam (ich werde geben); hingegen: pošiljal bom, prihajal bom etc. nach nordslavischer Weise. Die Bildung des fut. aller verba nach deutscher Art (mit werde) ging im Sloven. von Krain aus, wo die erste Bibelübersetzung nach Luthers Bibel durch Trubar stattfand, der sich gegen den Geist der slov. Sprache überhaupt so sehr versündigt hat, [...]. (Navratil 1856: 84–85)

Do teh zaključkov ga je privedla primerjava rabe dovršnega sedanjika pri Primožu Trubarju, Juriju Dalmatinu, Juriju Japlju in Števanu Küzmiču v funkciji pravega prezenta (nedovršni sedanji čas) in v funkciji futura. Posebno zanimivi so primeri, kjer dokazuje neupravičenost omenjene oblike s pomočjo gradiva iz ostalih slovanskih jezikov, kjer je na istem mestu izpričan nedovršni sedanjik. Na tak način je dokazal v slovenskem jeziku starejših razdobj neupravičeno dovršni sedanjik na štirinajstih mestih in je to dejstvo pripisal izključno nepazljivosti prevajalcev. Zanimivo, da je opazil tudi v Trubarjevih originalnih uvodih »/v/erbesserung der gröbern Germanismen«, zato npr. navaja: *Sv. P. se sam v letem listu za velikega grešnika očito »(vunkaj!) daje«* (Vorrede II. Th. n. Test., str. 15). *Lete besede sv. Pv. letako izlaga, ker pravi [...]* (ibid. str. 18). *Ta* (tj. sv. Duh) *razžiga in od dne do dne [...] vero in ljubezen [...] vekšo dela in »poterjuje«* (ibid. str. 16).

Druge vrste primerjava (dovršni sedanjik v funkciji futura, gledano s slovanskega stališča) naj bi dokazala še drugačen nemški vpliv, tj. tvorbo perifrastične forme dovršnega futura v slovenščini (*bom* + *dovršni particip* namesto dovršnega sedanjika, ki sicer izraža dovršni futur v večini slovanskih jezikov). Spet se je izkazalo, da je Števan Küzmič ohranil rabo, ki se sklada z zahodno- in severnoslovanskim časovno vidskim sistemom.

Dovršni sedanjik v pomenu pravega sedanjega časa se je v slovenščini moral že zelo zgodaj ustaliti, in sicer verjetno res pod tujim vplivom. V starih molitvenih obrazcih je namreč pogost, izpričan pa je že tudi v Brižinskih spomenikih. Nprekinjen nemški jezikovni vpliv je obseg prvotnih glagolov v tej funkciji polagoma frekvenčno ojačil. Prevajalci so nemške predpanske glagole prevajali z dovršnim glagolskim vidom, ne da bi premislili funkcijo oblike v originalu in njeno funkcijsko ustreznost v prevodih. To napako so lahko delali še iz enega razloga. V dani jezikovni konvenciji je že bila izoblikovana gramatična forma futura *bom* + *nedovršni in dovršni particip*, zato dovršni sedanjik ni bil načelno občuten kot pravi futur. Tako je tudi razumljivo, zakaj pri Števanu Küzmiču ni te »napake«. V njegovem jezikovnem sistemu dovršni sedanjik izraža futur kot gramatična forma in ga sploh ni mogel rabiti za izražanje prave sedanjosti.

Ker sta tako Miklošič kot Navratil videla v sodobni jezikovni praksi močan nemški vpliv, sta sklepala, da je vzroke za tak razvoj in izbor perifrastične futuralne forme v slovenščini treba iskati v nemščini. Nista pomislila, da je to lahko samo mlajša, po preteklem času analogična inovacija v osrednjeslovenskem jeziku, kakor je to kasneje dokazoval Škrabec.

V zvezi z rabo dovršnega sedanjika v takratnem knjižnem jeziku so važne še druge podrobnejše Navratilove ugotovitve. Opredelil je posamezne pomenske funkcije dovršnega sedanjika – tako historični, gnomični in efektivni prezent, najvažnejše pa je dejstvo, da je opazil sistemsko razliko pri izražanju futura v slovenskih obrobnihih dialektih. Ker je iskal kriterij za upravičenost rabe dovršnega sedanjika predvsem v slovanskih jezikih, je razumljivo, da je sprejemal za knjižni jezik kot pravilno samo rabo v »slovanskem duhu«. Ne glede na to

pa je ugotovil določene zakonitosti rabe dovršnega sedanjika v slovenskem knjižnem jeziku in podal njegovo izčrpno semantično analizo:

Wenn wir das Sloven. mit den übrigen Dialekten vergleichen, so finden wir, dass im Slov. (in Krain, Kärnten und Steierm.) so wie im Serb. etc. das futur. durch das praes. der verba perf. meist in abhängigen Sätzen bezeichnet wird; doch ist der Gebrauch, hierin, so wie überhaupt, im Slov. ausgedehnter. (Navratil 1856: 85)

O rabi dovršnega sedanjika s prefiksom *po-* pripominja, da v Beli krajini ne izraža futura (razen *pojdem*): »/P/orečem aber kommt bei ihnen gar nicht und bei den and. Südslaven in anderen Bedeutungen vor.«

Hier trage ich nach, dass das praes. der drei verba pf. *bodem* (bom), *pojdem* u. *porečem* im Slov. (da bei den Slovenen nur diesen drei praes. von perf. Zeitwörtern ausschliesslich der Begriff der reinen Zukunft auch in unabhängigen Sätzen anklebt), nie als praes. historicum angewendet wird, obwohl diess im Serb. wie bei allen v. perf., so auch bei *pojdem* (= podjem) u. *budem* der Fall ist. (Navratil 1856: 86)

Možnostni sedanjik je označil takole:

In Bezug auf die Handlung, die der zu den sogenannten unvollständigen Zeitwörtern (können, vermögen, müssen, dürfen, sollen, wollen, willens sein) gehörige Inf. ausdrückt, kann man ebenfalls sagen, dass die Handlung oft künftig ist, wesshalb sie in mehren Sprachen wirklich durch das fut. und im Slav. somit oft nur durch das praes. eines v. pf. bezeichnet wird: kannst du dieses Eisen aufheben? (slov. *vzdigneš li to železo?*). (Navratil 1856: 86)

Celo v nemščini to pomensko kategorijo pogosto izraža futuralna gramatična forma, Navratil pa jo navaja tudi za srbohrvaščino.

Navratil ni prezrl modalnega futura, ki ga izraža infinitivna zveza s pomožnim glagolom: »iti mi je spat, iti je meni večerje pripravljat; meni je govoriti, tebi pa poslušati.« Tako jo pojasnjuje: »Es wird also auf diese Art wie durch moram das fut. der Notwendigkeit ausgedrückt.« (Navratil 1856: 88) in navaja to možnost že iz Brižinskih spomenikov. Pomen 'pripravljenost', 'namera', ki ju lahko izraža tudi dovršni sedanjik, je opazil v slovenščini in drugih slovanskih jezikih v nikalnih stavkih: »Die future Bedeutung des praes. derv. pf. hat sich in der Negation in allen slav. Dial. auch in unabhäng. Sätzen erhalten somit auch im slov.: ne dam ti palice.« (Navratil 1856: 88). Opozarja pa, da je za ugotovitev semantične vrednosti dovršnega sedanjika treba upoštevati kontekst in prav to dejstvo dokazuje, kako se polagoma odkrivajo novi vidiki, ki omogočajo poglobljeno analizo že obravnavanih vprašanj in privedejo do popolnejših ugotovitev in zaključkov. Zanimive so njegove ugotovitve o rabi futura exactuma. Pravi, da je ta forma ustaljena predvsem v temporalnih in pogojnih stavkih. Pripominja, da slovenščina za ta futuralni pomen ni razvila posebne gramatične oblike. Zveza *bodo + part. praet. II*, ki naj bi po Miklošiču v stari cerkveni slovanščini izražala ta pomen, po njegovem mnenju ni več živa:

Die lebenden Dialekte besitzen dies nicht mehr. Sie kommt zwar z. B. im Slov., Kroat., Ober- und Niederserb. noch vor, allein nicht mehr als fut. exact., sondern als gewöhnl. fut., obwohl dieses oft wie im Deutschen auch für jenes steht (B f.). Die lebenden Dialekte gebrauchen je nachdem sie die künftiger-gangene Thätigkeit in Momente des Eintrittes oder der Vollendung auffassen, das perfective fut. respve. das praes. der v. pf. oder das imperfective fut. (Navratil 1856: 91–92)

V novejši strokovni literaturi je izrečenih precej kritičnih pripomb ravno o starocerkvenoslovanski obliki futurum exactum. Križkova ugotavlja, da je to funkcija v stosl. besedilih opravljal dovršni sedanjik. Tako stanje potrjujejo vsi sodobni južnoslovanski jeziki.

Navratilovo delo je vzbudilo pri sodobnikih pozornost in vsa ta vprašanja so bila med slovenskimi jezikoslovci nadalje predmet obravnav. Navratil je teoretično opredelil posamezne funkcije dovršnega sedanjika in se na podlagi analize slovanskega stanja tudi v slovenščini opredelil za »slovanski« princip rabe. Seveda ni prezrl dejanskega stanja v slovenskem jeziku in je s svojimi pripombami o neupravičeni rabi dovršnega sedanjika v določenih pozicijah pripomogel k izoblikovanju normativnega stališča do te sedanjiške oblike v slovenskem knjižnem jeziku.

Šolarjevo raziskovanje časovnih in modalnih oblik

Šolarjeva razprava (1858) ni tako teoretičnega značaja. Pri analizi upošteva samo sinhrono knjižno slovenščino in sodobno splošno pogovorno rabo. Gradivo dopolnjuje in potrjuje Navratilove ugotovitve. Izbral je deskriptivno metodo – ob klasičnih jezikih in nemščini je raziskoval funkcije časovnih in modalnih gramatičnih oblik ter njihovo distribucijo. Mešal je formalni, semantični in sintaktični princip rabe, čeprav je gradivo razdelil v dva dela. V drugem, sintaktičnem delu je pokazal razporeditev teh oblik v posledičnih, vzročnih in oziralnih stavkih (te pojmuje kot določeno pomensko celoto), v pogojnih, hipotetičnih časovno-oziralnih in namernih stavkih ter pri premem in odvisnem govoru. Razprava je prinesla veliko drobnih zanimivosti. Vprašanje, kakšne so zakonitosti rabe dovršnega sedanjika in dovršne perifrastične futuralne forme oziroma njihova razporeditev v navedenih stavčnih tipih, je bilo gotovo napredek glede na tedanje stanje jezikoslovne teorije.

Tudi Miklošič je kasneje v svoji sintaksi (1869–1874) upošteval Šolarjevo gradivo, vendar je avtor predstavil premalo sinhronega jezikovnega gradiva, da bi prišla do izraza vsa raznovrstnost, ki bi omogočala ugotovitev vseh zakonitosti rabe dovršnega sedanjika in dovršne perifrastične forme. Načelno je sicer znano, kako se lahko ti dve formi zamenjujeta glede na semantično enakovrednost, vendar pa o izboru ene ali druge forme odločajo še kontekst (semantični in sintaktični), tematika in ekspresivnost podajanja. Tako je izbor ene ali druge forme podrejen razmeroma subjektivnim kriterijem. Vsak, ki pripoveduje, ima kljub objektivnim težnjam subjektivni odnos do vsebine,

ki jo izraža. Sled tega se odraža v izboru leksikalnih jezikovnih sredstev in izboru gramatične forme (npr. razni sufiksi pri samostalnikih), stavčnih tipov, besednega reda in stavčne intonacije. Težko pa je v jeziku najti logične kriterije za rabo sinonimnih oziroma homonimnih gramatičnih form, kar v veliki meri velja za izražanje dovršnega futura v slovenščini.

Na podlagi gradiva, ki ga navaja Šolar, je mogoče zaključiti, da je dovršni sedanjik najbolj regularen v namernih odvisnikih. Dovršni sedanjik je v futuralni funkciji izpričan v glavnih in odvisnih stavkih, razumljivo, da je v odvisnikih pogostejši. Pojavlja se torej predvsem v naslednjih stavčnih tipih: (1) v pogojnih odvisnikih, kjer je poudarjeno in izraženo dejstvo izvršitve ne glede na čas (atemporalna funkcija); (2) v namernih odvisnikih, kjer pripravljenost oziroma namera vodita implicite v futur in je sedanjik v tej poziciji načelno zamenljiv s perifrastično formo (dovršno) futura; (3) v časovnih odvisnikih, kjer časovno pomensko funkcijo dejansko izraža kontekst. V navedenem gradivu je dovršni sedanjik časovno-gramatično indiferenten, njegove semantične funkcije zagotavlja predvsem kontekst.

Rezultati vseh omenjenih strokovnih prizadevanj, da se na vseh področjih knjižne dejavnosti (literarna ustvarjalnost, prevodna književnost, novinarstvo) utrdi in ustalila raba dovršnega sedanjika v »slovanskem duhu«, so bili že sprejeti v normativno slovnico. Tako je Janežič (1863) svojo slovnico, zlasti drugo izdajo, tudi v tem pogledu izpopolnil na podlagi takratnih novih znanstvenih dosežkov:

Služila so mi pri izdelavi razna večja dela jezikoznanska, seosebno Miklošičeva »Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen«, Metelkovo »Lehrgebäude der slovenischen Sprache«, Navratilov »Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes«, Veberjeva »Skladnja ilirskoga jezika«, Čelakovskega »Čtení o srovnávací mluvnici slovanské«, Zikmundova »Skladba jazyka českého« itd.; skerbno sem pa tudi porabil manjše slovniške preiskave o posameznih predelih naše slovnice, raztresene po Novicah in po drugih tiskopisih. (Janežič 1863: 4)

Janežič si je pri oblikovanju normativnih stališč slovenskega knjižnega jezika izhodiščno pomagal s teoretičnimi jezikoslovnimi deli takratne dobe.

Vendar je kljub tem prizadevanjem v praktični rabi futuralnih form v slovenskem časopisju in v prevodni literaturi še nadalje prevladovala zmeda vse do devetdesetih let 19. stoletja. Posredno je to povzročil sam Miklošič, ki je menil, da je perifrastični futur v slovenščini germanizem, ni pa podrobnega razvoja futuralnih form v slovenščini posebej raziskoval. Zlasti ljubitelji jezika so to trditev zelo ozko pojmovali in v knjižni praksi ponovno delali napake, ki sta jih v slovenskem knjižnem jeziku dokazovala in preprečevala Miklošič in Navratil, zato ker so se hoteli izogniti perifrastičnemu izražanju futura. Širil se je spet nedovršni sedanjik v neupravičenih pozicijah (v pomenu sedanjega časa), obenem je postala aktualna tudi primorska raba, na katero je opozoril Navratil. Razumljivo, da so jezikovno ogroženi slovenski Tržačani hoteli, da se v knjižni jezik sprejme njihova razporeditev futuralnih gramatičnih form,

ker se ujema z drugimi slovanskimi jeziki. Iz teh razlogov je za praktične jezikovne potrebe postala nujna ponovna raziskava o upravičenosti ene ali druge futuralne gramatične forme (dovršne) v slovenskem jeziku.

Devetdeseta leta 19. stoletja in Bežkova polemika

Ta vprašanja je dokončno razčistil Škrabec – in kar je najbolj zanimivo – na podlagi zmotne Miklošičeve domneve, da je stara cerkvena slovanščina poznala formo futurum exactum za izražanje preddobnosti v prihodnosti (*bom + dovršni particip*). Novejša raziskovanja te funkcije za perifrastično formo *bom + dov. particip* ne potrjujejo, pravilna pa je Škrabčeva trditev, da je sodobna perifrastična dovršna futuralna forma v slovenščini mlajša analogična tvorba, le da je analogija prodirala iz nedovršne perifrastične forme futura. Za izražanje dovršenega dejanja v prihodnosti je tudi za prvotno slovenščino treba predpostavljati predvsem dovršni sedanjik, kot ga izpričujejo tudi nekateri sodobni slovanski jeziki. Škrabec je v slovenski mlajši, novi analogični formi futura (pri obeh glagolskih vidih) videl kontinuirano tako imenovanega staro-cerkvenoslovenskega futura exactum, ki se je v slovenščini razširila na račun gramatičnega paralelizma (analogično po perifrastični formi za pretekli čas).

V devetdesetih letih 19. stoletja je spet izpričano razdobje ostrih polemik o funkcijah in distribuciji dovršnega sedanjika, ki so končno privedle do pozitivnega rezultata – do sodobne knjižne norme v teoriji in praksi. Urednik *Ljubljanskega Zvona*, Viktor Bežek, je skozi vse leto 1891 objavljaj v centralni literarni reviji tudi svoje *Slovniške pogovore* polemičnega značaja. Razmišljal je predvsem o rabi dovršnega sedanjika in njegovih funkcij v knjižnem jeziku. Luka Pintar je v *Zvonu* (1890) objavil kritiko monografije Ravnikarjevih *Sgodb sv. pisma za mlade ljudi* in načel vprašanje rabe tujk oziroma izposojenk v slovenščini, kar ga je nujno privedlo na »glagolsko področje«. Ni se mogel sprizjzniti z derivacijo nekaterih iterativov in je predlagal v takih primerih raje dovršni sedanjik. Kot je razvidno iz Bežkovega odgovora, jo je pojmoval preširoko. S tem v zvezi je Bežek ponovno pretresel vse te probleme v slovenskem jezikoslovju na podlagi Miklošičeve sintakse in obenem izražal zelo zanimive načelne poglede o jeziku sploh. Pintar je trdil, da ima slovenščina prave sedanjike z golim dejanskim pomenom, v teh nam pa služijo tudi »perfektivniki«. Pintar je očitno mislil na zapisni sedanjik, ki še ni bil upoštevan pri pomenskih funkcijah dovršnega sedanjika (npr.: *sodnik obsodi krivca*). Trdi namreč, da »je ločiti (namreč v slovenščini) sedanjik z durativnim pomenom od sedanjika z golim faktiškim pomenom in v zadnjem slučaju so tudi perfektivni glagoli dovoljeni, časih edino pravi«. S tem pa se je Bežek le delno strinjal. Priznava v slovenščini že ustaljeno rabo efektivnega sedanjika, ki jo kasneje podrobno razčlenjuje, odločno pa zanikava drugo možnost, češ da bi slovenščina ali sploh kateri indoevropski jezik, »izimši« morda grščino in nemščino, res kaj vedel o (pravem) sedanjiku (ne aoristovem) z »golim faktiškim« pomenom: »Bodimo

odkriti in ne skušajmo izneslovenelo svoje mišljenje tajiti in je zakrivati z novo izumljenimi slovniškimi kategorijami.« (Bežek 1891: 312) V zvezi z že ustaljenim dovršnim sedanjikom v pomenu sedanjega časa izraža zanimive poglede: »Priznavamo, da je raba v pravem ali durativnem sedanjiku nemčevalna; vendar kaj zato? Nemčizna je, toda izmed tistih, s katerimi mora brez ugovora računati celo knjižna slovenščina«. Ta »okvara« z ozirom na teritorij nikakor ni razširjena tako hudo, kakor bi morda kdo mislil na prvi pogled: »Nemčevalni rabi dovršnikov v pravem sedanjiku je i izvora i središča iskati na Gorenjskem, preko katerega tudi dan danes ta okvara ne seza daleč.« Tudi število dovršnikov, ki opravljajo funkcijo pravega sedanjika, se mu zdi skromno. Navaja jih (*dam, podam, svet dam, dovolim, zvem, povem, odpovem se, zapovem, obljubim, opazim, opozorim, poučim, pohvalim, potrdim, poročim, priporočim, naročim, izročim, prisežem, priznam, pridem, razsodim, rečem, zagotovim, sklenem, ukažem*) in dodaja: »Kdor bi po L. Pintarju sodil, da smejo prav kakor v nemščini rabiti vsi dovršniki v pravem sedanjiku, ljuto bi se varal.« (Bežek 1891: 370) Podrobnosti v zvezi z nadaljnjimi problemi tega značaja niso toliko bistvene, treba pa je ob tej »kategoriji« pomisliti na dejstvo, da je na slovenskem bilingvističnem ozemlju verjetno nemški glagolski princip »Akzionsart« načel slovensko kategorijo glagolskega vida in širša raba te »kategorije« je iz knjižnega jezika izginila po zaslugi pazljivih jezikoslovcev. Morda je tudi to razlog, da je šel razvoj futuralne forme v slovenščini po analogični poti (*bom + dov. particip*), ker taki dovršniki sami na sebi niso izražali prihodnjega časa (tako je že pri Kopitarju).

Bežek je skušal upravičenost rabe teh glagolov pojasniti v duhu »slovanskega« občutka. Pravi, da se je nemška raba (predvsem v mlajši dobi) dovršnikov v pravem sedanjiku začela pri »prefiksovanih durativnikih«, ki so ali goli prevodi ali pa posnetki nemških izrazov, torej kalki: »Zakaj nedvojbeno je, da so bili vsi ti prefiksovani durativniki iz prva po pravilu dovršni, a kot dovršniki so se jeli krivo proti duhu slovenščine rabiti v pravem sedanjiku, naposled pa so se zbok dolgotrajne krive rabe v pravem sedanjiku izpremenili v nedovršnike.«

»Durativniki«, oblikovani po nemških glagolih, so: *prodam, opazim, opozorim, pohvalim, potrdim, poročim, izročim, priznam, pridem, razsodim, zagotovim, sklenem*. Taka raba se je po analogiji širila, zato Bežek navedene glagole v slovenskem vidskem sistemu uvršča med nedovršnike. Sodobno jezikovno stanje tega ne potrjuje. Slovenskim pisateljem Bežek priporoča rabo futuralnih form, ki je znana in razširjena na Goriškem ali pa v primerih, ko je dovršni sedanjik dovolj točno označen s prislovi ali drugimi leksikalnimi določili, ki zagotavljajo njegov futuralni pomen. Torej v slovenskem jeziku priznava in priporoča predvsem »kontekstualni« dovršni sedanjik v funkciji futura, glavni kriterij rabe pa naj bi bila razumljivost konteksta.

Škrabec o sodobni perifrastični dovršni futuralni obliki v slovenščini

Sodobno normativno stališče pa je dokončno izoblikoval Škrabec. Leta 1892 je v *Cvetju* (XI/2, XI/3) dokazoval upravičenost opisne dovršne forme futura v slovenščini ter ovrzel zmotno Miklošičevo mnenje. Toda zadeva s tem ni bila končana, ker so tržaški pisatelji zahtevali in zagovarjali dovršni sedanjik namesto perifrastične dovršne forme futura v vsaki poziciji ne glede na kontekst.

Leta 1895 je v tržaški *Edinosti* objavljal svoje članke v obrambo dovršnega sedanjika kot regularne futuralne gramatične forme Lamurskij (Bogdan Trnovec). Odlikuje ga ganljiva narodna zavest in sploh slovanska zanesenost. Jasno predstavo o ideji njegove razpravice, ki nikakor ni strokovna, daje že sam moto Koseskega:

Jezik očistite peg,
opilite gladko mu rijo,
kar je najetega v njem,
dajte sosedu nazaj.

Dodaja pa še značilen podnaslov: *Odgovor na razpravo V. Bežka, odličnega jezikoslovca* (LZ 1891). Že takoj na začetku se »trka na prsik«, češ da »/o/gromna večina naših književnikov, in zlasti naši časniki, izimši *Slovanski svet*, *Edinost*, *Soča* s Primorcem vred pišo slovenski, ki ni drugo nego nemščina slovenskimi besedami pokrita«. Med drugim napada tudi knjižno rabo futuralne forme:

Najkosmatši greh, da nam rabi v izražanje bodočega dejanja a) ali nedovršnik brez pomožnega glagola *biti* b) ali pa dovršnik s pomožnim glagolom *biti*. Nadalje prikazuje stanje futuralnih form tudi v nekaterih literarnih delih posameznih avtorjev – iz drugih slovanskih jezikov. (Lamurskij 1895)

Ob to nestrokovno razpravljanje se je hudomušno spotaknil že Bežek v *Zvonu* (1896: 252). Zavrnil je predvsem »statične« jezikoslovne nazore Lamurskega, ki si je predstavljal staroslovensko ali staroslovansko jezikovno dobo kot zakonito, normativno, nedotakljivo, od katere bi pomenil greh vsak odstop, ali celo individualni jezikovni razvoj:

Mi smo, v soglasju s H. Pavlom, te misli, da so živi jeziki liki živalstvo in rastlinstvo v vednem razvitku, v nepretrganem izpreminjanju in razcepljanju, proti kateremu je knjižni jezik samo umetno, dasi potrebno sredstvo kot splošno občilo celega naroda. (Bežek 1896: 252)

Te misli so zelo značilne, ker je takoj jasno, kam Bežek meri. Kot je razvidno iz njegove kasnejše izjave, ga je Škrabec v *Cvetju* (*Bom!...* 1892 XI/1, 2, 3) prepričal o upravičenosti perifrastične dovršne forme futura v slovenskem knjižnem jeziku, zato je Škrabčeve ugotovitve sprejel in jih v reviji populariziral. Razumljivo je, da je s tem Škrabčevo stališče zmagalo. Jezikoslovni nazori narodnjakov niso vzdržali strokovne razprave, Bežek pa je zato ironično posnemal tudi slog Lamurskega:

Toda celo smešno je, da so nekateri Slovenci rojeni v krajih presrečnih, kjer se še ne bombikuje, strašno ponosni na svoje prirojeno jim »nebombikanje« ter pomilujejo in zaničujejo one svoje nesrečne brate na Kranjskem in Štajerskem, katere je že do kosti oglodal bombikovalni črv (*bombyx carniolie*). (Bežek 1896)

Slovenska javnost je polemiko živahno spremljala, kot je navada ob vsaki pravopisni reformi. Bežek je bil jasen:

Tudi križarske vojske proti rabi historičnega sedanjika v živahni pripovedi ne odobrujemo docela in popolnoma pritrjujemo dokazilom o Škrabca (na mestu rečenem), češ da v živahnem pripovedovanju izvrstno služi kratki sedanjik namesto nevkretne zložene oblike preteklega časa [...] (Bežek 1896)

Nasprotuje pa rabi dovršnega sedanjika v pomenu pravega perfekta in pravi:

To ti je grd in preprostega Slovenca ušesom celo neumeven germanizem (npr.: *jedva pričeto knjižno delo prestane naenkrat. Zlasti so prežali na knjige protestantske. Pridno se zbirajo in sežigajo; še celo nedolžnim se ne prizanaša* itd.). V takih primerih bi bil seveda edino pravilen pretekli čas. (Bežek 1896)

Tako je iz Bežkovega razsodnega ravnanja razumljivo, da je *Ljubljanski Zvon* res v tem pogledu reprezentiral sistem, značilen za osrednjeslovenski jezikovni razvoj. Urednik je v reviji realiziral normo, ki je bila rezultat znanstvenih dosežkov tiste dobe, in sta jo oblikovala predvsem dva kriterija. Logično-formalni kriterij jo je usmerjal v zgodovino jezika, v staro cerkveno slovanščino (odmev Miklošičeve »panonske teorije«), panslavistična nacionalno-politična ideja pa v slovanjenje. Obe skrajnosti, ki sta se skušali uveljaviti, pa sta bili obsojeni na propad, saj je bila tradicija knjižnega jezika na podlagi dveh osrednjih slovenskih dialektov tudi takrat prestižna.

Škrabčeva razprava *Pobomkajmo se malo še enkrat*

Strokovno je Lamurskemu o futuru še posebej odgovoril Škrabec v *Cvetju*, in sicer v razpravi *Pobomkajmo se malo še enkrat*, kjer ponovno dokazuje zmotno Miklošičevo trditev, ki je povzročila preplah med zavednimi narodnjaki. Lamurskij je v zvezi s tem objavil v *Edinosti* svoj zagovor (1896), ki je posnetek vseh razpravljanih Škrabca in Bežka, obenem pa navaja definicije o rabi dovršnega sedanjika oziroma futura večine slovenskih in slovanskih slovničarjev. Toda važnejša je izjava, ki dokazuje, da gre v teh polemikah za dve načelni stališči o slovenskem knjižnem jeziku, namreč za politično in strokovno, znanstveno. Razumljivo, da sta bila Bežek in Škrabec nasprotnika misli o skupnem slovanskem knjižnem jeziku, ker sta poznala slovenski knjižni razvoj in pri normiranju izhajala iz domačega jezikovnega gradiva. Lamurskij pa se je skliceval na avtoriteto nasprotnega mnenja, na Hostnika, s katerim je Škrabec kasneje prav žolčno polemiziral:

Iz naroda, iz žive naše govorice zbirajmo, tako pravi Slavjanski naš Martin Matvejevič Hostnik, le one besede, ki so obče vsem, ali vsaj gromadnej večini slovanskih plemen; opuščajmo pa vse one, ki pomenjajo čisto kaj drugega v drugih slovanskih jezikih in tako, ne da bi čutili, bližali se bomo drug drugemu postepeno bolj in bolj. (Lamurskij 1896: 11–12)

Bežek je to stališče takoj zavrnil in poudaril, da se »upiramo načinu, po katerem naj bi se po g. Lamurskega misli zvršilo zблиžanje slovanskih narodov ali bolje njihovih knjižnih jezikov«. Zavrača tudi misel o dveh jezikih (en jezik za preprost narod, drugi za »razumništvo«, kot se je Lamurskij zaradi svoje rabe zagovarjal) za Slovence:

No, ta bi pa bila lepa! Že itak smo preveč vsaksebi razumništvo in preprosti narod po visokih pregradah, po katerih nas žalibog razkrajajo obstoječi socialni ustroj, a mi naj bi še sami pospeševali to razkrojitev z umetnim razlikovanjem v skladnji in spregi, ki bodi druga narodu, druga razumništvu?! Ne, trikrat ne! Jezik je Slovincem, ki so že tako prehudo razcepljeni, edina edinstvena vez in tudi razumništvu naj služi le živa govorica kot prava in jedinstveno pristna in dostoverna slovnica. (Bežek 1896)

Iz tega je razvidno, kako načelne probleme je sprožilo vprašanje rabe slovenskih futuralnih form, ki ni bila na vsem slovenskem ozemlju enotna. Na obrobne jezikovne posebnosti je bila torej delno oprta koncepcija o skupnem slovanskem knjižnem jeziku in tako so seveda razumljive še nadaljnje Škrabčeve žolčne polemike in prizadevanja, da bi dokazal upravičenost dovršne perifrastične forme futura na podlagi slovenskega jezikovnega razvoja, na podlagi slovenske pismene tradicije in sinhroničnega stanja. Prav ta Škrabčeva, za slovenski individualni knjižni jezik tako važna prizadevanja, so ostala v zgodovini knjižne norme razmeroma neopažena in neocenjena. Kaj je Škrabec dognal novega o razvoju in funkcijah futuralnih form v slovenskem knjižnem jeziku? Sodobno normativno stališče o rabi futuralnih form pravi, da futur izražata perifrastični formi obeh glagolskih vidov ter dovršni sedanjik, kadar gre za dovršeno dejanje. Dovršeno dejanje v prihodnosti izražata torej dve možnosti, ki sta načelno zamenljivi. To stališče je postavil že Škrabec v polemičnih razpravah v *Cvetju*. Iz njegovih razprav je razvidno, da sta bili gramatični formi futura le delno pravilno razloženi. Na podlagi analize historičnega in sodobnega jezikovnega gradiva je Škrabec ovrgel napačno Miklošičevo trditev, da je forma *bom + particip II* (obeh glagolskih vidov) v slovenščini germanizem. Bomkarska pravda med Škrabcem in *Edinostjo* v Trstu (v *Ljubljanskem Zvonu* je vanjo posegal Bežek) je trajala šest let. Zmagal je Škrabec in usmeril normo v knjižnem jeziku, kot se realizira še danes v slovnici in delno v jezikovni praksi. Lamurskij je hotel, da se v knjižni jezik dosledno uvede dovršni sedanjik v funkciji futura, ker je to značilnost Beneških Slovencev, Prekmurcev in drugih slovanskih jezikov. S tem je napravil več škode kot koristi, tako mu očita Škrabec, ker je ljudi postalo strah »germanskega bomkanja« in se je dovršni sedanjik v pomenu pravega sedanjega časa ponovno začel širiti – kar pa je v resnici germanizem. Škrabec pa se upravičeno bori tudi za »prastarino, nekdanj občeslovenski dovršni

bodočnik (futurum exactum) in ne bi radi, da bi nam ga popolnoma izpodrinili goriški in teržaški pisatelji se surogatom, brezčasnim doveršnikom, češ ker ga oni več nimajo in mnogi drugi Slovenci zdaj tudi ne« (*Cvetje* XV/2).

Škrabec nikakor ni nasprotnik »neoboroženega doveršnika« v pomenu dovršenega dejanja v prihodnosti (futur II). Celó priporočal ga je, in sicer »se stilističnega stališča – kjer se da, rajši rabiti kratki lepoglasni sedanjik (aorist), kakor pa ne vedno prijetni prihodnjik ali to le, kjer se da, ne da bi jasnost izražanja trpela in zaradi spremembe.« Priporoča ga torej iz estetskih razlogov, kolikor to dopušča razumljivost teksta. Perifrastična dovršna forma pa je na slovenskih tleh upravičena, ker je izpričana v vseh tekstih od Trubarja dalje in tudi v slovanskih jezikih. To je, pravi Škrabec, futurum exactum, ki je zrasel na domačih tleh in se je v slovenščini razširil tudi na nedovršne glagole (obratno); je nekaj posebnega, česar nimajo drugi jeziki in že zato se ni moglo delati po tujih zgledih (nemška tvorba je drugačna: *werden* + *infinitiv*):

Ako se je moglo reči v prvotni slovenščini *jesmь dabь* in *beahь dabь*, se je moglo reči z enako pravico *bōdō dabь* (futuralno perifrastično dovršna forma razlaga torej po analogiji forme za dovršni pretekli čas). Doveršni sedanjik pa sam na sebi ni bodočnik, naj se še tolikokrat rabi zanj. To so Južni Slovani pokazali menda zadosti jasno, ker ga vsi (bodočnik) opisujejo pri doveršnikih in nedoveršnikih (Kad budete mislili, da ste mirni i sigurni, ugrabiće vas iznenada smrt). (Škrabec XI/2)

Iz teh Škrabčevih ugotovitev, ki jih v sodobnem času novejša raziskovanja večinoma potrjujejo, je razvidno, da je Škrabec dobro razlikoval vidsko in vidsko-časovno funkcijo dovršnega sedanjika in samo časovnopomensko funkcijo dovršne in nedovršne perifrastične forme futura. Obe ti možnosti podrobno analizira, upošteva tudi kajkavščino in zaključuje, da je dovršni sedanjik v slovenskem knjižnem jeziku praviloma v kondicionalnih in kondicionalno-temporalnih stavkih (*Če se na glavo postaviš, jaz ti ne dovolim tega! Jaz se ne vdam, dokler me ne prepričate z dokazi.*), pa še v teh primerih bi bilo treba rabiti pravi prihodnjik, ako smo prepričani, da se bo kondicija izpolnila (*Kukavica skliče nas na planino, ko zemljo odel bo mili rožni cvet in pomlad zbudila studence spet*). Osnovno funkcijo dovršnega sedanjika vidi samo še v pomenu pravega aorista, v primerih tipa *Kaplja izvotli kamen, ne ko dvakrat kane, temveč ko dostikrat* in v pomenu efektivnega sedanjika: *kupim, obljubim, pohvalim, priporočim se*. Tudi tovrstne primere je sicer obsodil kot germanizme oziroma latinizme, vendar se je vdal zaradi logike, ker tega pomena ni mogoče v jeziku drugače izraziti z nedoveršnikom.

V vseh Škrabčevih razpravah o teh vprašanjih je vidno formalno-logično izhodišče, ki ga je uveljavljal pri oblikovanju slovenske knjižne norme. Na podlagi analize zgodovinskega in sodobnega jezikovnega gradiva je postavil trditev, da »doveršni sedanjik – sam na sebi ne označa bodočnika v gromadnej večini Slovencev« (torej ni enakopravna gramatična forma) in da »trajno bomkajo vsi Slovenci razen napol pomadžarjenih Prekmurcev in izgubljenih Beneških Slovencev!« Pri takratnem stanju jezikoslovne znanosti še ni mogel pomisliti,

da gre za periferne arhaizme, ki kažejo na zvezo z zahodnoslovansko jezikovno skupino, centralni slovenski dialekti pa izpričujejo mlajši analogični razvoj.

Škrabec v slovenskem jeziku ni prezrl še ene možnosti. Namreč tudi nedovršni sedanjik je izpričan v futuralnem pomenu tako v slovenščini kot tudi v drugih slovanskih jezikih:

V zvezi z besedo, ki natančneje določuje čas v prihodnosti, se nedovršni sedanjik zadosti pogostoma sliši namesto prihodnjika tudi od ljudi, ki jim nemščina nič ne meša govorjenja: *Jutri kosimo, žanjemo itd.* Jaz v takih primerih ne čutim germanizma, kako daleč pa bi smela ta raba, ne gre, mislim določevati tolikajn gramatiki koliker stilistiki. (Škrabec XVI/11)

Njegovo stališče je v tem primeru še manj kritično, kot stališče sodobne normativne slovnice, ki to možnost za izražanje futura prepoveduje.

Lamurskemu pa, ki je menil, da so z njegovim delom »našemu bomkanju podsečene nje korenike in presečene so mu vse koreninčice«, Škrabec odgovarja, »da bodo naši Slovenci še bomkali in bomkali, kaker zdaj bomkajo, ko bodo naju obeh kosti že davno strohnele!«

Škrabec v tej zvezi ni obravnaval še drugih problemov, ki so povezani z izražanjem futura v slovenščini. Ni upošteval modalnih zvez, celo ne *imam + infinitiv*, ki jo sam uporablja. Zveza *bom + particip* je nadomestila staro nerodno opisovanje »kosti hote, načno ali imajo trohneti«, obravnaval pa je vse probleme dovršnega sedanjika, ki jih je bilo treba rešiti v knjižni normi. Da pa je bilo že samo v pogledu rabe gramatičnih futuralnih form v nekaterih dialektih stanje drugačno, pričajo Goričani in Tržačani, ki so se upirali formi *bom + dov. particip* delno zaradi zmotne Miklošičeve trditve, da je germanizem, predvsem pa zato, ker je v svojem govornem območju niso imeli. Iz Škrabčevih prizadevanj je razvidno, kako je bilo zaradi močne dialektološke razčlenjenosti slovenskega jezika težko oblikovati skupno knjižno normo tako v teoriji kot v praksi. Posamezni dialektološki futuralno-modalni sistemi, ki so rezultat različnega prvotnega izbora danih možnosti v jezikovni diahroniji, si nasprotujejo. Razumljivo je torej, da je bilo stanje pred Škrabcem precej zamotano, ker se je v tekstih realizirala individualna raba, ki je še posebno v starejših razdobjih (npr. Števan Kūzmič, Valentin Vodnik, Matevž Ravnikar, Peter Dajnko, Anton Martin Slomšek) izrazito dialektična. Tudi sodobno (normativno) stanje v knjižnem jeziku je le navidezno enotno, kar ne bo v nasprotju s Škrabcem, ki je s svojo polemiko hotel doseči dvoje: (1) dokazati morfologizacijo sintagme *bom + nedov. in dov. particip* (tip *bom pisal – bom napisal*) v slovenskem jeziku in jo normativno upravičiti; (2) ustaviti rabo dovršnega sedanjika v pomenu pravega sedanjega in preteklega časa (tip *že pridem* v pomenu *že prihajam* in tip: *Stritar obračuna z nasprotniki* v pomenu *je obračunal* oziroma *obračunava*), ki se je dejansko širila v slabih prevodih iz nemščine.

Razvoj futuralno-modalnih oblik

Iz dosedanjih razprav o rabi futuralne oblike v slovenščini je razvidno, da celotna obsežna problematika futuralno-modalnih izraznih možnosti še ni bila obravnavana. Potrebno je prikazati in pojasniti razvoj oziroma sistem opozicij futuralno-modalnih oblik v zgodovinskem razvoju knjižne slovenščine. Neenotnost rabe v starejših knjižnih tekstih tako obravnavo nakazuje in dokazuje, da so tudi v zvezi z omenjenimi oblikami po dialektih nastajali sistemi kot pri drugih glasoslovnih in morfoloških pojavih.

Določena sprememba v sistemu modalnih sintagem (npr. prehod sintagme *imam + infinitiv* v perifrastično konstrukcijo: *imam + iti > bom šel*; prehod sintagme *hočo + infinitiv* v perifrastično konstrukcijo: *hočo ti dati > dal ti bom*) je izzvala spremembo v celotnem sistemu in vplivala na razporeditev drugih futuralno-modalnih izraznih možnosti v stavku. Prav zato je treba z morfološkega vidika vsa ta sredstva raziskovati v širšem stavčnem kontekstu.

Šele tako je mogoče zasledovati in pojasnjevati distribucijo in delno tudi spremembo funkcij vseh futuralno-modalnih možnosti, ki se odvisno od frekvence v posameznih tekstih spreminja. Teksti v zgodovinskem knjižnem razvoju po svoji tematiki in stilni plasti niso enotni; kot gradivo služijo nabožna literatura, zapiski uradniškega jezika in kasneje zapisana ljudska tvornost. Stilnim momentom se pridružuje še neprestano prisoten teritorialno-jezikovni vidik, saj starejši pisci niso vsi pripadali osrednjemu knjižnemu žarišču, čeprav so se večinoma trudili, da bi pisali, »kakor je na krajnskem v navadi«. V posameznih podrobnostih so prihajale do izraza njihove lokalne značilnosti.

Bistven preobrat v futuralno-modalnem sistemu je izpričan v dobi razsvetljenstva ob koncu 18. stoletja, ko se začne oblikovati slovenska posvetna književnost, tj. utilitarna in umetniška proza, poezija in dramatika. Vse te nove zvrsti okrepijo sinhronično jezikovno »infiltracijo«. Prihaja do izmenjave arhaičnega besedja in do izmenjave arhaičnih gramatičnih oblik. Dialog izkazuje v pogledu rabe futuralno-modalnih sredstev zanimivosti, ki so značilne za pogovorni, konsituacijski način izražanja, v pesniškem jeziku pa o izboru futuralne gramatične forme (posebno v zvezi z oblikovnimi sinonimi) odločajo tudi zakonitosti verza. Predvsem je zanimiva sorodnost rabe modalnih sintagem pri avtorjih 16. in 18. stoletja, raba 17. stoletja pa je presenetljivo blizu današnjemu knjižnemu stanju.

Posamezne kategorije, ki jih je treba pri analizi futuralno-modalnega sistema upoštevati, so razmeroma številne in obsegajo celotno modalno in temporalno pomensko-oblikovno območje. Pri vsaki možnosti je treba upoštevati osnovno pomensko funkcijo, ki izhaja iz gramatične oblike same na sebi, njeno kontekstualno pomensko vrednost in sintaktično funkcijo.

Sklep

Široka sintaktična uporabnost, v stavkih so možne najrazličnejše kombinacije futuralno-modalnih možnosti, zahteva obravnavo teh vprašanj po naslednjem hierarhičnem vidiku:

(1) Futuralna gramatična forma: (a) perifrastična oblika *bom + nedov. particip II* (tip: *bom pisal*); (b) perifrastična oblika *bom + dov. part. II* (tip: *bom napisal*); (c) pasivni futur *bom + part. pas.* (tip: *bom pohvaljen*); (d) futuralne nominalne zveze (tip: *bo zdravnik; bo dober; bo moj; bo prvi; bo veselo; bo veselje* itd.).

Razporeditev navedenih možnosti v stavku vpliva na razporeditev dovršnega sedanjika; to je kategorija, ki glede na izražanje futura v slovenskem jezikovnem razvoju ne kaže niti časovno niti teritorialno enakih rezultatov. Ob leksikalnem in sintaktičnem kontekstu je treba razčleniti vse njegove semantične funkcije.

(2) Dovršni sedanjik: (a) dovršni in nedovršni sedanjik – futur (prisoten adverbialni kontekst: *jutri kosimo, nocoj grem, kmalu odpotujem, drevi pridem* itd.); (b) dovršni sedanjik – futur (sintaktični kontekst: imperativ, pogojni in časovni odvisni stavki, npr.: *pridi in dobiš; počakaj, da napišem; če prideš, ti napišem; ko končaš, se dobimo; ko boš videl, mi poveš* itd.); (c) efektivni sedanjik (tip: *to ti obljubim; temu se odpovem* itd.); (d) zapisni sedanjik (tip: *sodnik obsodi krivca; Nesrečni Absalon se spunta zoper očeta, pa Davidova vojska ga zmaga* (Novice 1858)); (e) namerni sedanjik (tip: *segel je po palico, da jo zažene; knjigo ti že posodim, dam ne* itd.); (f) možnostni sedanjik (tip: *Kdo vrže ta kamen čez vodo?*); (g) izkustveni sedanjik (tip: *zrela hruška sama pade; kaplja izvotli kamen ne ko enkrat kane, ampak tisočkrat* itd.); (h) pripovedni sedanjik (tip: *Po nebu priplava ptičica, neznana drobna pevčica; Matjaž jo ugleda, ostrmi, mu trikrat šotor obleti, na zlatem jabku obsedi, zažvrgoli, zagostoli*).

Podrobna analiza dovršnega sedanjika pokaže njegovo samostojno oziroma nesamostojno (gramatikalno) futuralno funkcijo, kar je važno glede na druge slovanske jezike. V nekaterih starejših tekstih, kakor še tudi v zahodnih slovenskih narečjih, se pojavlja dovršni sedanjik kot eksplicitna gramatična forma za izražanje dovršene prihodnosti. v zgodovinskih tekstih in v sodobni knjižni normi pa večinoma nastopa kot stilsko označena varianta perifrastične oblike *bom + dov. part. I* (*pridem : bom prišel*) ter izraža vse zgoraj navedene pomenske funkcije.

Prav tako podrobna analiza pomenskih in sintaktičnih funkcij je nujna v pomenskem območju modalnosti. Modalne zveze izpričujejo v slovenskem diahroničnem razvoju zanimive pomenske premike, ki so bili odvisni od osnovne ustalitve futuralnih gramatičnih oblik. V knjižnem jeziku se je dokončno izkristaliziral modalni pomenski odtенок.

(3) Modalne in druge infinitivne sintagme: (a) leksikalna sintagma *imam + infinitiv* – futur (tip: *satu is nih sadou imate nee sposnati*; Trubar, Novi

Testament: 25); (b) leksikalna sintagma *imam + infinitiv* – nujnost (tip: *Nima biti kdo drugi, kakor učenik, saj ima danes priti*); (c) leksikalna sintagma *hočem + infinitiv* – futur (tip: *medve ga hočva plačat; Jest hozho tebi dosti reue dati kadar bosh nosezha*; Trubar, Chatehismus: 13); (d) leksikalna sintagma *hočem + infinitiv* – hotenje (tip: *vse hoče sam napraviti; kaj se hoče; treba je samo hoteti* itd.); (e) leksikalna sintagma *moram + infinitiv* – nujnost (tip: *moraš mi pomagati; tako mora biti; moram ti nekaj povedati* itd.); (f) leksikalna sintagma *morem + infinitiv* – možnost (tip: *kaj mi more?; Kako moreš vedno v knjige gledati!*); (g) kontekstualne infinitivne zveze oziroma nestalne infinitivne zveze s pomenskimi odtenki: ‘nujnost’ (*treba je delati*), ‘namera’ (*nameravam delati*), ‘želja’ (*želim počivati*), ‘možnost’ (*lahko je govoriti*) in ‘dopustnost’ (*smem prositi?*); (h) stilistične posebnosti (izpad infinitiva, npr. tip: *žal mi je, da ne morem z vami v mesto...*).

Tako obsežna analiza jezikovnega gradiva od 16. do 19. stoletja nam v okviru razvoja v drugih slovanskih jezikih posreduje jasnejšo sliko o individualnem razvoju futuralne gramatične forme in drugih modalnih možnosti v knjižni slovenščini.

LITERATURA

Viktor BEŽEK, 1891: Slovníški razgovori. *Ljubljanski zvon* 11/1. Dostop 31. 8. 2021 na <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-87VUWMDN/f0563ba2-d824-4e2c-8902-0313b6aa94e1/PDF>.

Ožbalt GUTSMAN, 1777: *Windische Sprachlehre*. Klagenfurt: gedruckt bey Ignaz Aloys Kleinmayer.

Anton JANEŽIČ, 1863: *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*. V Celovcu: J. Leon.

Eleonora KERNEC, 1933: Levstikov odnos do Kopitarja in Vuka. *Levstikov zbornik*. Ur. Janez Logar, Anton Ocvirk. Ljubljana: Slavistični klub na Univerzi. 353–362.

Jernej KOPITAR, 1808: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach: bey Wilhelm Heinrich Korn.

Helena KŘÍŽKOVÁ, 1960: *Vývoj opisného futura v jazycích slovanských, zvláště v ruštině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Matej Andrejevič LAMURSKIJ (= Bogdan Ternovec), 1895: *Čuvajmo svoje prastarine*. Trst: Dolenčeva tiskarna.

– –, 1896: *V izjasnenje in utrjenje*. Trst.

Franc MIKLOŠIČ, 1856: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. Formenlehre*. Wien: W. Braumüller.

Franc METELKO, 1825: *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen: nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des Hrn. Abbé Dobrowsky / von Franz Seraph. Metelko*. Laibach: gedruckt bey Leopold Eger.

Ivan NAVRATIL, 1856: *Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes aller Dialekt.* Wien: Mechitharisten-Congreg.-Buchdruckerei.

Stanislav ŠKRABEC, 1892–1898: Bom. Pobomkajmo se malo še enkrat. Futurum exactum, aoristus gnomicus, alia. V odgovor gosp. M. M. Hostniku v Moskvi. Odgovor na odgovor na odgovor. Boj z učeno senco. *Cvetje z vrtov sv. Frančiška. Mesečni list za verno slovensko ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška.* Ur. p. Stanislav Škrabec. V Gorici: E. Ozimek.

—, 1896: *Cvetje z vrtov sv. Frančiška.* XV, 2. in 4. zvezek.

Janez ŠOLAR, 1858: *Die Tempora und modi in Slovenischen mit Rücksicht auf das Deuche und die classischen Sprachen.* Görz: s. n.

Valentin VODNIK, 1811: *Pismenost ali Gramatika sa perve Shole.* V'Lublani: natisnil Leopold Eger; na prodaj v'sholah.

FINDINGS OF SLOVENE LINGUISTS ON THE GRAMMATICAL FORM OF THE FUTURE TENSE IN THE SLOVENE LANGUAGE

Slovenian linguists (first Valentin Vodnik, then Jernej Kopitar and later Franc Miklošič, and also Franc Metelko, Ivan Navratil, Janez Šolar, Anton Janežič, Stanislav Škrabec, Viktor Bežek) did not comprehensively address the question regarding futural and modal expressive possibilities of the Slovene language – the use in earlier literary texts is also inconsistent, and individual Slovene dialects do not have the same systemic solutions. The findings of linguists show that it is necessary to show the development of non-uniform use and to explain the system of oppositions to futural and modal forms in the historical development of literary Slovene language. The grammatical form, its syntactic functions and intertextual semantic values must be taken into account.

THE FUTURE TENSE consists of the compound verb form (1) of an auxiliary verb and the descriptive participle: (1.1) *bom* + imperfect descriptive participle (*bom pisal*), (1.2) *bom* + perfect descriptive participle (*bom napisal*), (2) passive form of the future tense: *bom* + passive participle with *-n/-t* (*bom pohvaljen*), (3) future nominal phrases *bo zdravnik*, *bo dober*, *bo moj*, *bo prvi*, *bo veselo*, *bo veselje* etc.). THE PERFECT PRESENT has several semantic functions, namely the future is expressed with (4) perfect and imperfect present in an adverbial phrase (*jutri kosimo*, *nocoj grem*, *kmalu odpotujem*, *drevi pridem* etc.), (5) perfect present tense in a syntactic mood in the imperative, conditional, and temporal dependent clause *pridi in dobiš*; *počakaj*, *da napišem*; *če prideš*, *ti napišem*; *ko končaš*, *se dobimo*; *ko boš videl*, *mi poveš* etc.), (6) action present tense (*to ti obljubim*, *temu se odpovem* etc.), (7) recording present tense (type: *sodnik obsodi krivca*; *nesrečni Absalon se spunta zoper očeta*, *pa Davidova vojska ga zmaga*), (8) intentional present tense (*segel je po palico*, *da jo zažene*; *knjigo ti že posodim*, *dam ne* etc.), (9) possibility present tense (*kdo vrže ta kamen čez vodo?*), (10) experiential present tense (*zrela hruška sama pade*; *kaplja izvotli kamen ne ko enkrat kane*, *ampak tisočkrat* etc.); (11) narrative present tense (*po nebu priplava ptičica*, *neznana drobna pevčica*; *Matjaž jo ugleda*, *ostrmi*, *mu trikrat šotor obleti*, *na zlitem jabku obsedi*, *zažvrgoli*, *zagostoli*) (12) a stylistic version of the descriptive form *bom* + perfect descriptive participle with *-l* (*pridem* : *bom prišel*). MODAL AND OTHER INDEFINITE CONJUNCTIONS are: (13) the phrase *imam* + indefinite – future (*satu is nih sadou imate nee sposnati*; Trubar *Novi Testament*, p. 25), (14) phrase *imam* + indefinite – necessity (*nima biti kdo drugi*, *kakor učenik*, *saj ima danes priti*); (15) phrase *hočem* + infinitive – future (*medve ga hočva*

plačati; jest hozho tebi dosti reue dati kadar bosh nosezha; Trubar Chatechismus, p. 13), (16) phrase hočem + infinitive – wanting (vse hoče sam napraviti; kaj se hoče; treba je samo hoteti etc.); (17) phrase moram + infinitive – necessity (moraš mi pomagati; tako mora biti; moram ti nekaj povedati etc.); (18) phrase morem + infinitive – possibility (kaj mi more? kako moreš vedno v knjige gledati!), (19) intertextual indefinite conjunctions and non-permanent indefinite conjunctions with semantic nuances ‘necessity’ (treba je delati), ‘intention’ (nameravam delati), ‘wish’ (želim počivati), ‘possibility’ (lahko je govoriti) and ‘permissibility’ (smem prositi?), (20) stylistic exceptions (omission of the indefinite, e.g. žal mi je, da ne morem z vami v mesto).
